

Miért szeretem a kisvárosokat?

■ Sokat éltem kisvárosokban, jöttem rá egy napon, eléggé régen. A felismerést jó érzéssel fogadtam, bár kissé meglepett, hiszen a „születési helye” kérdésre az úrlapokon gondolkodás nélkül szoktam írni: Budapest. Beszéd közben is ezt mondom, ha kérdeznak, és ha vidékről „felmegyek”, akkor Pestre. Csak kis ideje erőltetem magamra, hogy: Budára, holott van is Budán lakásom, bár elsődleges lakhelyem falun van, Nemesvitán, de Budán születtem, és ténylegesen, ha valamilyen vagyok, akkor budai, nem pesti. Érdekel, izgat, leköt a nagyvárosokban a zaj, a forgalom, a bérházak tövében sodródó emberáradat, és ennek Budapestből Pest felel meg. Szeretek is olyan kisvárosban élni, ahonnan húsz perc alatt bejuthatok egy nagyváros közepébe. Gimnazista korom második felében gyakran mentem át, olykor gyalog, a Vérmezőtől, akár egyedül, akár barátokkal. Ennek jelentőségére mégis csak akkor jöttem rá, amikor meghökkenett, mennyit éltem kisvárosokban. Kezdve Budával, ahol születtem. Igen, nekem Buda kisváros volt és ma-radt is mindmáig. Ez, tudom, sokaknak meglepő lesz, egy kicsit magyarázni kell.

Előbb hadd mondjam el, hogy négy éven át Szegeden jártam egyetemre, és nagyon megszerettem a várost, talán legjobban a rá következők közül. Sorrendben: Oxford, Princeton, London (Chiswick, St.John's Wood), München (Waldfriedhof), Los Angeles, Berkeley, Mill Valley, Glen Echo's Hights, Silver Spring – ez utóbbi kettő Washington előtelepülése, illetve elővárosa. Washington belvárosa („downtown”, ami azonban ritkán az Amerikában, a „city” pedig Londonban egyáltalán nem belváros) autóval vagy busszal + metróval 20-25 perc. Berkeleyből és Mill Valleyből (a tengerből más-más hídján át) San Francisco húsz percre volt autóval, (akkoriban még nem volt meg az ottani metró (BART), Los Angelesben a lapály kietlen közepén fekvő egyetem (University of Southern California) közelében földszintes vagy egyemeletes és kertes házak között laktam. Ezekből kiderülhet, hogy Szeged nekem kisváros volt, Budapest viszonylatában, és a többi felsorolt hely is valamelyik nagyváros szomszédságában fekszik. Éltem Pesten egy teljes évet, Montréalban is egyet, magában Washingtonban hármat, de Washington valójában nem volt igazi nagyváros, ma sem az, a belvárosa jórészt érdektelen üzletek és üzletházak sora ma is. Ahova érdemes menni, az a Georgetown nevű rész, ami egy régi és ma is elkülönülő kisváros a Potomac partján, vagy a kínai negyed, vagy egy Adams-Morgan nevű, egyáltalán nem középen fekvő városrész, no és a füves „Mall”, egyik végén a Capitol, másikon a Washington emlékmű, két oldalán a múzeumok sora.

Buda nekem egy a Zugligetbe és a Hívösvölgybe nyúló, a Rózsadombra, a Sváb- és János-hegyre magasodó, kevés bérházzal szeplősített kertes házakból álló dimbes-dombos és hegyekkel-erdőkkel körülvett villanegyed volt. Óbuda akadálymentesen illeszkedett hozzá, ahogyan a Tabán és a Gellért-hegy is. Lágymányos és Kelenföld számomra csak szavak voltak. Tizenöt éves koromig a Pasaréti úton laktunk, villanegyedben, az iskolát a domboldalon fekvő Fenyves utcai elemiben kezdtem. Alatta a pázsitos lejtőn néhány gombaszerű turbános török sírkő fehérlett elszórtan. Iskola után, ha úgy hozta az idő, barátaimmal az akkor 53-as, 59-es és 44-es villamosok sínpárjainak túloldalán házak nélkül emelkedő lejtős erdőbe mentünk játszani, arrafelé egy régi, elhagyott és el-

kerítetlen temetőben sírkövek dőltek vagy feküdtek az avaron. Mintha állt volna ott egy kis romos, kimustrált és széljárta kápolna is. Télen, ha volt hó, szánkóval, később sível is felkaptattunk a Gábor Áron utcán a Rózsadomb tetejére, ott (akkor még) lankás mezőkön lehetett szánkázni, síelni. A család jó időben olykor vasárnapi ebédre a Disznófőhöz ment villamoson, esetleg szüleim barátaival, előtte kirándulásra a hegyekben; vagy éppen fordítva: Disznófőnél a vendéglő volt a kirándulás végére tett pont. Télen a fogaskerekűvel is mentünk síelni a hegyre, fenn a megállótól gyalog, síléccekel a vállunkon trappoltunk el a Normafához, ahova csak felnőttek jelenlétében volt szabad elkalandozni, mert a kis Normafa lejtőről igazán könnyű volt átcsúszni a nagyra, az pedig nagyon meredeknek számított.

Amikor 1949-ban a Vérmező Széll Kálmán téri sarkához egészen közelre, az Attila-utcába költöztünk – tatarozni kellett volna kertés házunkat, anyámnak nem volt rá pénze, hát eladta –, akkor a négyemeletes (103-105-ös, most 133-as) számú házunk melletti lépcsőn vagy barátokkal együtt egy az Alagúthoz közelebbi lépcsőn kaptattunk föl a házak mögött emelkedő Várhegyre. Fent a várfal sóderes sétányán át kis öreg utcákon kellett a lapos hegy dunai oldalához baktatni, ott egy fedett falépcsőn leereszkedni a nagy sárga két szárnyú épülethez, egyik szárnyában a Királyi Katolikus Gimnázium (Kirkat) székelt, a másikban a miénk, a Mátyás Király Gimnázium, a Mátyás. Iskola után egyik kedvelt időtöltésünk volt a falépcső aljától a Gellért-hegy felé eső várfalrész magasában sötétlő kis ívelt nyíláshoz vonulni, egymáson állva felkapaszkodni a nyíláshoz, be- és leugrani a nem túl mélybe, embercsont-halmazra. Izgalmas volt. A koponyákért, ásnak kellett értük, állítólag pénzt lehetett kapni a klinikán, de sohasem találtunk mást, mint kar- és lábszárcsontokat, bordákat, azoknak pedig egyedül az izgalom és a jól eső borzongás volt az értékük.

Buda szerintem ma is kisváros. Nincsen még ma sem jelentős színház, hangversenytér, múzeum (akkor még Óbudán a Zichy-palotában sem volt), és, emlékezem szerint, a Pesten 1900 körül épült bérpalotákban uralkodó kávéházaknak sem voltak budai rokonai. Mozi is csak akkor volt, ha a Széll Kálmán téren túlra ment az ember, ahol a kisváros-Buda mintha megszűnt volna. Gyerekkoromban volt a Széna téren is mozi, kis, egyedül álló épületben, apám egyszer elvitt, nyilván rám való tekintettel egy „András” (?) című filmhez, valami markos legény volt benne, tört és zúzott, csak ennyire emlékszem. Ahol most a 6-os meg a 4-es villamos végmegáll, piac volt, bódék sora húzódott, kofák árultak zöldséget, gyümölcsöt, tudom, libát is. Ma kisvárosi piacnak mondanám. Falura csak egyre emlékszem kisgyerekkoromból, Mártélyra, ahova nyaranta mentünk Hódmezővásárhelyről, nagyszüleim, az apaiak éltek ott, meg Ella néném; de Mártélyon, azt hiszem, nem volt piac soha. Vásárhelyen persze volt, meg Orosházán is, ahol Manyi nénémék éltek Dezső bácsival, autóvillamossági és írógépjavitó műhelye volt.

Vásárhely, ez a „legnagyobb magyar parasztváros”, ahogyan mondták, város volt, de bizony falunak is tűnt. Volt kisvárosias közepe, a Kossuth tér, ahol a városháza is állt, meg a Fekete Sas nevű hatalmas szálloda. Vásárhelynek volt uszodája, sőt békalencsés ingyen uszodája is, embert benne sohase láttam, most is úgy érzem, ha fel-fellibben a képe, hogy oda csak kísértetek járhattak úszni. Vonzott a kíváncsiság, hogy be-bepillant-sak, ha arra jártam forró nyári napokon, csend, csak fel-le mozgó rovarok zaja: ámulatos volt, békalencsés vízával, elhanyagolt szépségével viszolyogtató.

Amerre nagyszüleim éltek, Vásárhely nagyon is faluszerű hely volt.

Nagyanyám gyakran kiküldött személtapáttal és kis seprűvel, hogy a betérő csorda után gyűjtsek be valamennyit a sűrű vastag porban visszahagyott tehénlepenyéből, azal tapasztotta ki az udvaron álló fehérre meszelt kenyérsütő kemencét. Vásárhelyhez képest persze Buda is város volt, de Budához képest Vásárhely, ha nem is falunak, mindenképpen „vidéknek” tűnt, és annak idején összefolyt bennem falu és *vidéki* kisváros. Azóta tudom, hogy Angliában Oxford, Németországban Bamberg, Amerikában

Berkeley nem „vidék”. Amikor nyaranta Vásárhelyre és Mártélyra vittek Budáról, akkor falura, még akkor is, amikor már magam mentem és tudtam, Vásárhely mezőváros.

Szóval Buda mint kisváros. Budáról nézve nekem a Margit-sziget is Budához tartozott, nem olyasmi volt, mint a pestieknek a Városliget lehetett. Pedig ha most visszagon-dolok rá, Buda közel se volt olyan, mint Szeged vagy Orosháza, vagy később Oxford, in-kább olyasmi lehetett, mint utolsó 16 amerikai évem lakhelye, Silver Spring. De nem is olyan, Budának volt városias része is, az egész pedig jóval vadregényesebb. A Duna meg a Vár miatt összehasonlíthatatlanul grandiózusabb. A budai Duna-parton végül is ott mered szikláival a Gellért-hegy, tőle északra a Várhegy, rajta az otthonos öreg város, ami egészen másféle hely volt, mint a pesti belváros. „Első kerület a Vár, / Mely minden ma-gyart Budára vár”, tanultam elemiben, de csak erre emlékszem, és a második kerületről szóló versike első sorára: „Második kerület Viziváros”. A Várhegyen maga a vár, a kirá-lyi vár, még 1956 őszén is, amikor hosszú időre utoljára láttam, romos volt, ott hevert, oda roskadva, de akkor is ott volt. A Mátyás templom hangulata is nagyon elűtött a Du-na pesti oldalán álló belvárosi templométól, pedig ott jóval korábtól állt templom, ta-nították, de hát a belváros más volt, mint a vár, a Kígyó utca más, mint az Úri utca. Nem, Buda város volt, csak nem kisváros, viszont csakis kisvárosokból állt, és belém itatta életre szólóan a kisvárosokban élés örömét.

Ha valaki megkérdezi, melyik város töltött el legtöbb máig tartó, ma is eleven érzés-sel, valószínűleg azt mondom, attól függ. Ha olyanra kérdez, ahol éltem, minden bi-zonnyal Szegedet mondom. Ha olyanra, ahol csak megfordultam, azt hiszem, bajban lennék. Talán Bamberg, az óváros Bamberg, mondanám Németországban, oda min-dig elzarándokolok, ha tehetem. Oxfordba nem, amikor Londonban tartózkodom, pedig éltem ott annyit, mint Szegeden, és nagyszerűen látványos város, sőt bőröm alatt is ér-zem, de nem vált zarándokhellyé, mindig ismerős-idegen maradt.

De hadd mondjak valami magamnak is furcsát. Most jöttem rá. Azok a városok hat-nak rám idegenül, amelyekben éltem, barátokkal és ismerősökkel, de akik visszalátoga-tásomkor már nem élnek, vagy már nem ott, vagy régen megszakadt köztünk minden kapcsolat. Az ilyen városok ezek szerint a bennük élő és velük eleven kapcsolatban lé-vő emberekkel együtt, sőt révükön is váltak környezetemmé, nélkülük a házakat, utcá-kat mintha idegen lakosság szállta volna meg. Viszont ez sohasem történik meg velem olyan városok esetében, amelyekben sohasem éltem, amelyekben ezért sohasem élhet-tem együtt barátokkal és kedvelt ismerősökkel. Ezért van az, gondolom, hogy Bambergbe mindig igyekszem elmenni, Oxfordba tulajdonképpen soha, és ma már az egykor annyira szeretett Münchenbe sem. Úgy tűnik, egy ismerős város csak akkor vonz egyértelműen, ha azt sohasem éltem meg benne lakó barátokkal és ismerősökkel. Ha vi-szont éltem benne hozzám közeli emberekkel együtt, hiába szerettem, később már ta-szít a belőle áradó hiány. Az nem zavar, ha most nem ugyanazok a hozzám közeli em-berek, akik egykor voltak. Tudom, mert megéltem. (Végül is Budát 22 éves koromban hagytam el, és 41 évvel később lett itt újra lakásom. Igaz, 17 évvel későbbtől kezdődő-en el-eljöttem rövid időre, és akkor már újonnan megismert barátoknál laktam, amikor pedig 1990–91-ben, egy évig Pesten béreltem lakást a Lehel-piacnál, két házra attól, amelyikben az ostromot, az 1944–45-ös telet éltem meg, csakis az újabb barátok társa-ságának erőterében mozogtam.)

Talán ezzel az ember és város közötti furcsa viszonnyal magyarázható, hogy amikor évekkal ezelőtt Lajos barátommal végigjártuk a szepességi szász városokat, nagyon za-vart valamiféle, a házakból, utcácskákból és terekből áradó hiány. Nem is a magyar-, ha-nem német-emberhiány: azoké, akik ezeket a régi és régi stílusú házakat, utcákat, te-recskéket, Bártfán a csak a városon kívüli építésre engedélyezett evangélikus fatemplo-mot építették és valaha lakták. Rég halott emberek érezhető távolléte vett körül és töl-tött meg mindenfelé mozgó, engem mindenfelől átfúvó és átjáró hiánnyal.

Erre emlékezve és gondolva az jutott eszembe, arra jutok, nem kutatom, hogyan és miért, hogy a paraszt-falu és a polgár-város közötti kontraszt talán csak 20. századi és Trianon után belénk sulykolódott „kismagyar” ideológia volt, és maradt, akiben maradt. (A „kismagyar” az erdélyi Szabédi László szava volt a megcsonkított országra.) Hiszen azóta van agyagégetés és fémöntés, amióta városok vannak, városok pedig azóta, amióta földművelés: az agyagtáblákon nemcsak Gilgamesről meg szerelmi bánatról lehetett olvasni, hanem a begyűjtött gabona mennyiségéről és fajtájáról is. Felvidéken és Erdélyben nem is kapott ilyen hangsúlyt a kontraszt. És akkor rájövök, hogy a halász-vadász-gyűjtögető törzsek még nem nomádok voltak: nekik nem voltak városaik, de falvaik és gabonaföldjeik sem. Amit mi az indiánok (vagy az ausztrál őslakók, vagy a pápuák) falvainak mondunk, nem úgy voltak „falvak”, mint a „Magyar falu, magyar város” falvai. Jellemző, hogy a francia „village” = falu szó a „vielle” = város szóból képződött, ahogyan ezért az angol „village” = falu is; jellegzetes, hogy angolul a „town and country” közötti kontraszt magyarul „város és falu”, esetleg „város és vidék”, holott a „country” az „ország” szó megfelelője.) A nomádok a letelepültektől ütöttek el, attól függetlenül, hogy a település város volt-e vagy falu.

Magam a nomád szellemiség (lelkület) megszállottja vagyok, de a városokban is barangoló-kóborló, nem azokat fenyegető és gyakran leromboló nomádoké. Ezek nem is lehetnének nomádok az őket annak nevező városiakok nélkül. Én egyaránt lakom faluban és városban, és járom a világot, végül is úgy, ahogyan a turista tömegek. A turizmus eltömegesedése a második világháború után keletkezett, és hozta létre a számomra kellemetlen hangzású, de ténylegesen meglévő *turistaipart*. A faluban, ahol élek, a hatvanas évek elején vezették be a villanyt.

Mіндеzt, ami eszembe jutott, nem tudálékosságom bizonyosságaként írtam ide, illetve hagyom most itt: jelezni kívánom, hogy „város” szavunknak mennyiben magyar a felhangja. Ez a felhang ugyanis belejátszott mindabba, amit én a kisvárosokhoz fűző viszonyomról, érzéseimről, gondolataimról itt megjegyeztem. Vagyis: nyelvében él az ember, ha nyelvében él a nemzet, és legalább ennyire fontos, gondolom, hogy a nemzet régióinként és korszakonként más-másféleképpen élhet, és talán él is a nyelvében.

